

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN

L'ATLAS LINGUISTIQUE DU DIALECTE AROUMAIN

(Résumé)

L'auteur présente dans son article l'atlas linguistique du dialecte aroumain, dont le premier volume a été récemment publié par l'Académie Roumaine. Avec un réseau de 61 localités, l'Atlas comprend toutes les variantes dialectales de l'aroumain actuel, parlées dans la péninsule balkanique (en Grèce, Albanie, Bulgarie, FYROM). Pour la première fois l'atlas permet la délimitation spatiale exacte des parlers aroumains à partir d'un nombre considérable des cartes (274 dans le premier volume) lexicales, morphologiques et phonétiques).

Cuvinte cheie: atlas linguistique, dialecte aroumain, péninsule balkanique, atlas lingvistic, dialectul aromân, Peninsula balcanică

Prezentul atlas este cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de noi în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc: de la munții Balcani în nord până în Tesalia, Acarnania și Etolia în sud, de la mările Adriatică și Ionică în vest până la marea Egee în est. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromânești, care pot fi identificate și descrise pentru prima oară în mod amănunțit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Realitatea dialectală ilustrată de prezentul atlas e mult mai complexă decât cea cunoscută până în prezent.

Dintre lingviștii care s-au ocupat în trecut de aromână singurul care s-a deplasat într-un număr semnificativ de localități și s-a pronunțat cu privire la structura dialectală a dialectului a fost, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Gustav Weigand (cf. Weigand 1895: 266–300).

O cercetare parțială de teren a efectuat Theodor Capidan timp de o lună, în vara anului 1928, la aromânii din Albania, publicând rezultatele cercetării în monografia *Fărșeroții* (1931).

Anchetele de teren au fost reluate în perioada postbelică, concretizându-se prin publicarea a două atlase (cf. Dahmen / Kramer 1985, 1994 și Neiescu 1997), care oferă o imagine parțială asupra dialectului aromân. Rețeaua de anchetă este incompletă, fiind limitată la Grecia (la care se adaugă trei localități din R. Macedonia) în atlasul Dahmen / Kramer, la Albania (7 localități) și R. Macedonia (5 localități) în atlasul publicat de Petru Neiescu. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei” în atlasul Dahmen / Kramer, care are 312 hărți, și un chestionar întocmit de autor în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărți). Recent, Manuela Nevaci a efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia și Albania, prezentând, pe baza materialului cules, particularități ale graiurilor aromânești actuale (cf. Nevaci 2013: 67–109).

În anchetele noastre de teren am folosit *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitolul „Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și mentale)” din *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (întrebările 58-463).

În atlasul de față publicăm **integral** materialul cules, pe care l-am prezentat pe hărți lingvistice și în liste cu *material necartografiat (MN)*, însoțite de *note*. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în *liste* care însoțesc hărțile.

Rețeaua de localități

Localitatea	Țara	Graiul
1. Blagoevgrad	Bulgaria	grămostean
2. Coceani	R. Macedonia	grămostean
3. Razlog	Bulgaria	grămostean
4. Batac	Bulgaria	grămostean
5. Bachița	Bulgaria	grămostean
6. Bujdova	Bulgaria	grămostean
7. Ubovo	R. Macedonia	grămostean
8. Papaceair	Bulgaria	grămostean
9. Șatra	Bulgaria	grămostean

10. Lopova	Bulgaria	grămostean
11. Crușova	R. Macedonia	grămostean
12. Poroi de Sus	Grecia	pindean
13. Beala de Sus	R. Macedonia	fărșerot
14. Beala de Jos	R. Macedonia	fărșerot
15. Gopeș	R. Macedonia	gopeșean
16. Moloviște	R. Macedonia	moloviștean
17. Târnova	R. Macedonia	grămostean
18. Nijopole	R. Macedonia	fărșerot
19. Livezi	Grecia	grămostean
20. Gramaticova de Sus	Grecia	fărșerot
21. Nicea	Albania	grabovean
22. Greava	Albania	grabovean
23. Pleasa	Albania	fărșerot
24. Corcea	Albania	fărșerot
25. Căndrova	Grecia	fărșerot
26. Nevesca	Grecia	grămostean
27. Vlahoclisura	Grecia	grămostean
28. Veria	Grecia	pindean
29. Xirolivad	Grecia	pindean
30. Cutali	Albania	fărșerot
31. Deniscu	Grecia	grămostean
32. Samarina	Grecia	pindean
33. Palioseli	Grecia	pindean
34. Băiasa	Grecia	pindean
35. Turia	Grecia	pindean
36. Aminciu	Grecia	pindean
37. Diviaca	Albania	fărșerot
38. Fier	Albania	fărșerot
39. Perivoli	Grecia	pindean
40. Avdela	Grecia	pindean
41. Giurgea	Grecia	pindean
42. Gardichi	Grecia	pindean
43. Cornu	Grecia	pindean
44. Vendiște	Grecia	pindean
45. Custeana	Grecia	pindean
46. Guduvazda	Grecia	pindean
47. Malacași	Grecia	pindean
48. Cocxi	Grecia	pindean
49. Cuțufleani	Grecia	pindean

50. Nea Zoi	Grecia	fărșerot
51. Livadi Olimpou	Grecia	pindean
52. Horopani	Grecia	fărșerot
53. Pisuderi	Grecia	fărșerot (+ grabovean)
54. Cristalopiyi	Grecia	fărșerot
55. Moscopole	Albania	fărșerot
56. Ducasi	Albania	fărșerot
57. Peștan	Albania	fărșerot
58. Selenița	Albania	fărșerot
59. Andon Poçi	Albania	fărșerot
60. Laca	Grecia	pindean
61. Siracu	Grecia	pindean

Rețeaua de anchetă cuprinde 61 de localități, dintre care 32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia și 8 în Bulgaria.

Rețeaua este exhaustivă pentru R. Macedonia și Bulgaria, în sensul că au fost cuprinse în întregime graiurile vorbite în aceste țări. Sunt reprezentate, de asemenea, toate graiurile aromânești din Grecia și Albania, dar, dat fiind numărul mare de vorbitori, numărul localităților cuprinse în rețea a fost limitat.

În atlas este reprezentat exhaustiv **graiul grămostean**, în sensul că a fost cuprinsă în rețea quasi totalitatea localităților unde se vorbește acest grai.

Repartizarea pe țări a localităților anchetate se prezintă astfel:

Grecia (32):	graiul pindean	:22
	graiul fărșerot	: 6
	graiul grămostean	: 4
Albania (12):	graiul fărșerot	: 0
	graiul grabovean	: 2
R. Macedonia (9):	graiul grămostean	: 4
	graiul fărșerot	: 3
Bulgaria (8):	graiul gopeșean-moloviștean	: 2
	graiul grămostean	: 8

Numărul localităților anchetate pe graiuri se prezintă astfel:

graiul pindean (32): Grecia (32)

graiul fărșerot (19): Albania (10), Grecia (6), R. Macedonia (3)

graiul grămostean (16): Bulgaria (8), Grecia (4), R. Macedonia (4)

graiul grabovean (2): Albania (2)

graiul gopeșean-moloviștean (2): R. Macedonia

În timp ce în Bulgaria se vorbește un singur grai (grămostean), în celelalte țări se vorbesc mai multe graiuri: trei în Grecia, trei în R. Macedonia, două în Albania.

Graiul pindean, cu numărul cel mai mare de vorbitori, se întâlnește numai în Grecia, în timp ce graiul fărșerot se întâlnește în trei țări: Albania, Grecia, R. Macedonia, iar cel grămostean, de asemenea, în trei țări: Bulgaria, R. Macedonia, Grecia.

Graiul grămostean și, îndeosebi, cel fărșerot, au dispersiunea cea mai mare. Vorbitorii lor, dintre care cei mai mulți au fost, în trecut, păstori transhumanți, au străbătut spații largi în Balcani. În prezent îi întâlnim pe fărșeroți și pe grămosteni nu numai în lucrurile lor de vărat de odinioară din munți, ci și în locurile de iernat, unde s-au stabilit adesea definitiv: există, de exemplu, numeroase așezări stabile de fărșeroți, originari din Albania, în câmpia Tesaliei (Grecia).

Dintre ceilalți aromâni, numai un grup restrâns de pindenii (între care cei din Samarina, Avdela, Perivoli, localități anchetate de noi) a practicat transumanța până la al doilea război mondial al secolului trecut. Cei mai mulți pindenii sunt stabili în așezările lor din Pind, dintre care unele au atestări foarte vechi (secolul al XVII-lea pentru Siracu, Aminciu etc.). Așezări stabile au, de asemenea, aromânii grabovenii (din zona Greava, Nicea, Lunca, de lângă orașul Pogradeț, Albania), ca și cei din localitățile Gopeș și Moloviște (graiul gopeșean-moloviștean), aceștia din urmă fiind, în trecut, transportatori de mărfuri și negustori vestiți.

Aromânii nu sunt o populație formată exclusiv sau majoritar din păstori*, care pendulau neîncetat cu turmele între locurile lor de vărat din munți și așezările provizorii de iernat din zonele joase, îndeosebi câmpiile din Muzachia (Albania), Tesalia, Macedonia, Epir, Acarnania și Etolia (Grecia), de la Mările Egee (la est), Ionică și Adriatică (la vest). Ei au întemeiat importante așezări urbane: Moscopole (Albania), Gramoste (distruse în secolul al XVIII-lea de către musulmani) și altele, care există și în prezent: Aminciu, Siracu, Vlahoclisura, Nevesca (Grecia), Crușova (R. Macedonia).

* Prezentând ocupațiile aromânilor, ca negustori, proprietari de hanuri și oameni de afaceri renumiți, Gustav Weigand conchide: „Sie aber deshalb als ein Volk von Hirten darstellen zu wollen, wie man dies oft getan hat, ist ein grober Irrtum” (Weigand 1888: 7). [De aceea, a-i prezenta (pe aromâni) ca un popor de păstori, așa cum adesea s-a făcut, este o eroare grosolană]. Cf., cu același sens, lucrarea lui Anastase N. Hâciu (Hâciu 1936).

Atlasul lingvistic al dialectului aromân permite, pentru prima oară, delimitarea graiurilor aromânei, în perspectivă spațială, fapt care nu rezulta din lucrările anterioare de dialectologie. Acesta este un progres important în domeniul geografiei lingvistice:

Harta 2: **creștetul capului**

creăștic^o (derivat din *crește* < lat. *crescere*): fărșeroți, grămosteni
cârciliⓄ(cf. alb. *gërc* ‘vârf’, apud DDA): graiul pindean.

Harta 48: **sprânceană**

șeană (< lat. **genna, gena*): graiul pindean
surfânțeaⓄ (cf. lat. **sub-fronticella*): fărșeroți, grămosteni

Harta 56: **surd**

surd^o (< lat. *surdus*): fărșeroți (Albania, Republica Macedonia), grămosteni; *surdu*: grămosteni
cuf^o (< gr. *κοφός*): fărșeroți (Grecia), pindenii

Harta 57: **față**

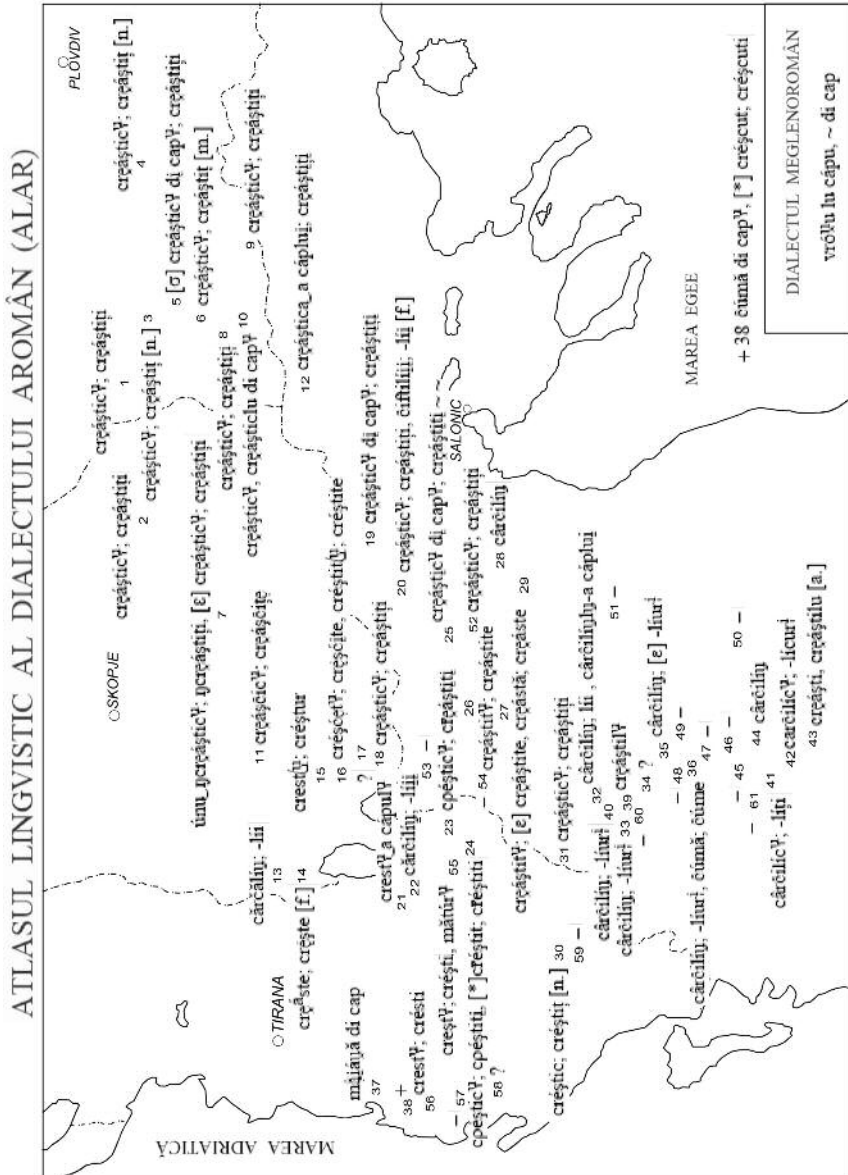
făță (< lat. *facia*): graiul pindean
prósup^o (< gr. *πρόσωπον*), *suráti* (< tc. *suret*, cf. alb. *surrat*):
fărșeroți, grămosteni.

BIBLIOGRAFIE:

- ALAR – Nicolae Saramandu, *Atlas lingvistic al dialectului aromân*, ed. Manuela Nevaci, Editura Academiei Române, București, 2014.
- Dahmen, Kramer 1985, 1994 – Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân (AliA)*, vol. I, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1985; vol. II, Wissenschaftlicher Verlag A. Lehman, Veitshöchheim bei Würzburg, 1994.
- Capidan 1931 – Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Cluj, 1931 (extras din „Dacoromania”, VI).
- DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, second edition, București, 1974).
- Neiescu 1997 – Petru Neiescu, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și din fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, București, 1997.
- Nevaci 2013 – Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, București, 2013.
- Saramandu 1972 – Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, 1972.
- Weigand 1888 – Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig, 1888.

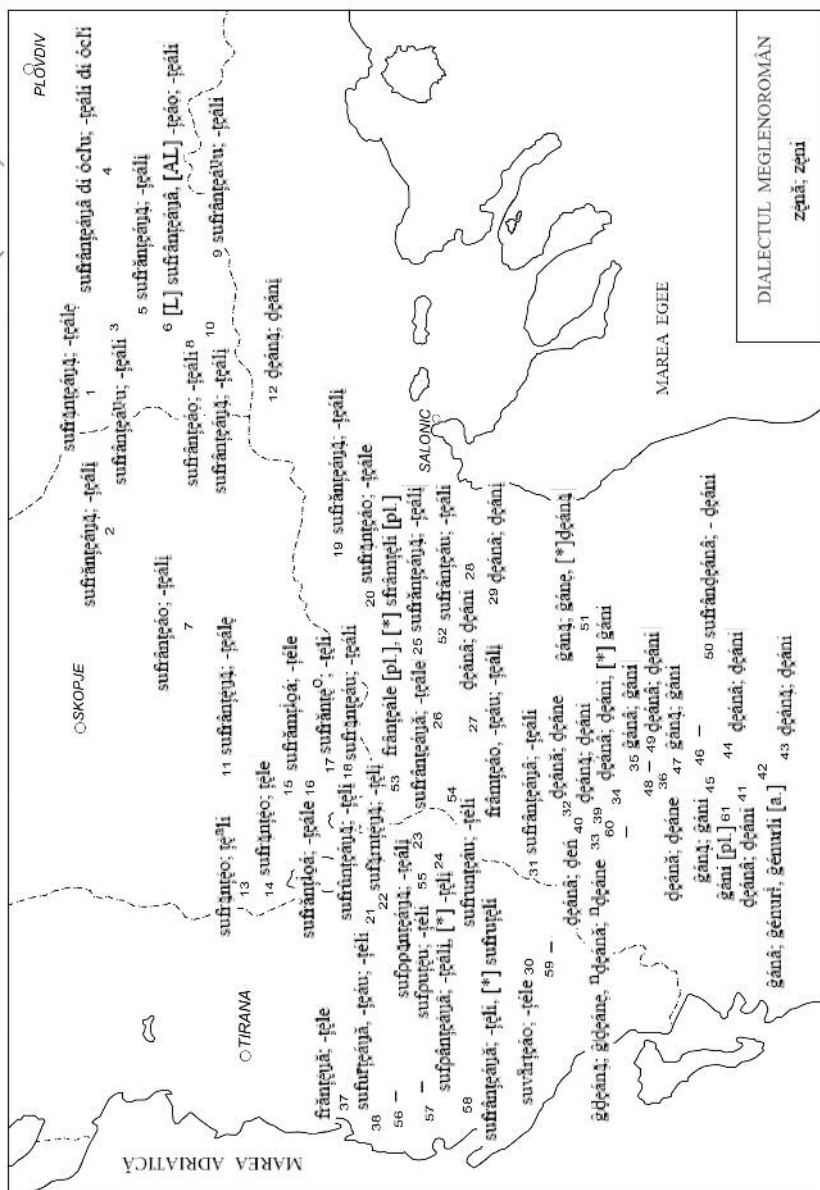
Weigand 1894, 1895 – Gustav Weigand, *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, II, Leipzig, 1894; I, Leipzig, 1895.

Nicolae SARAMANDU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, București
Universitatea din București

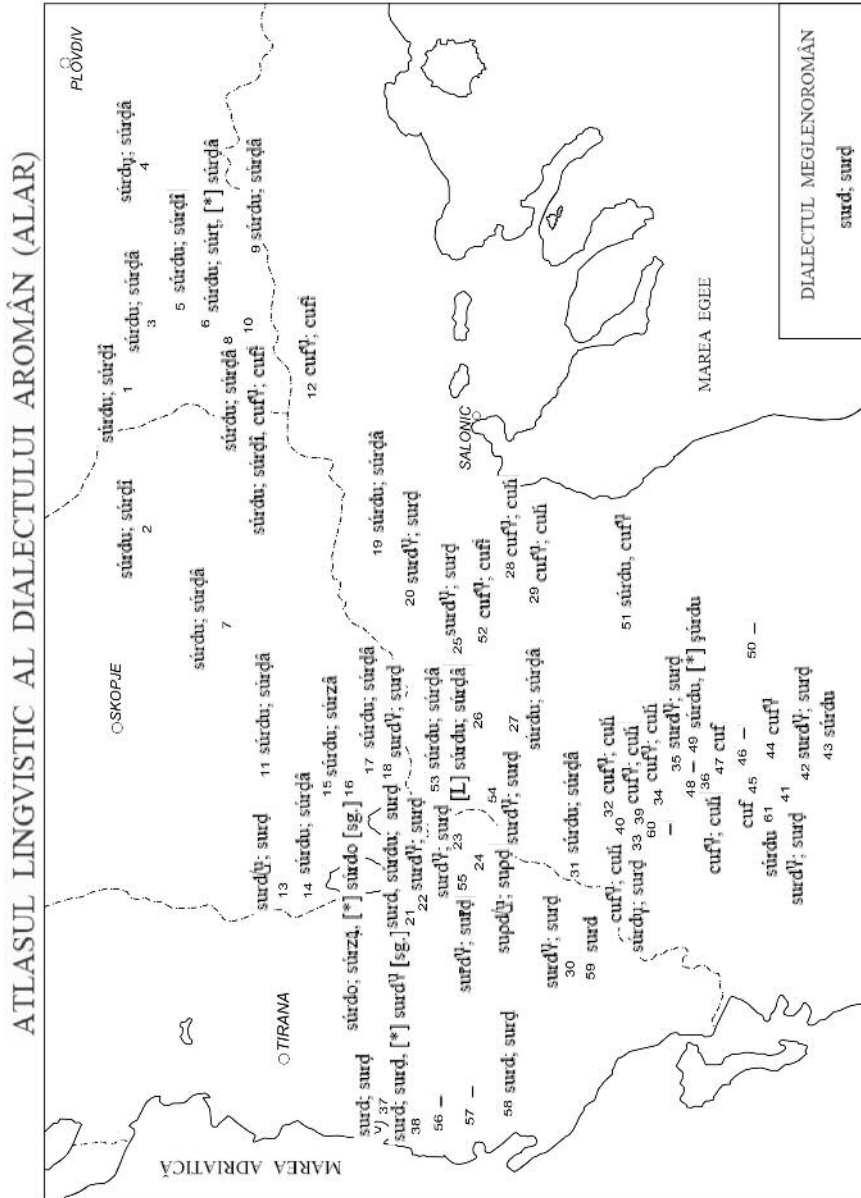

HARTA 2. CREŞTETUL (CAPULUD), pl. [indic] 'somet de la rête' [59]

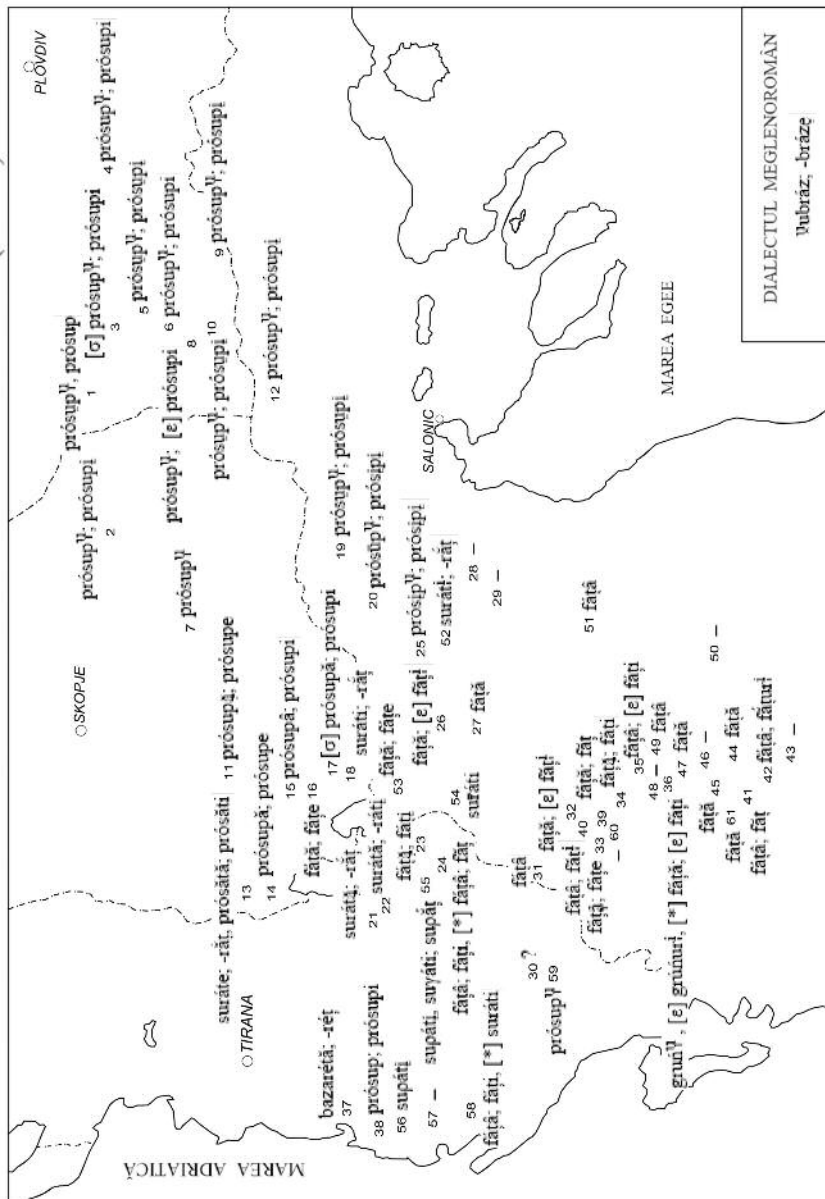
ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN (ALAR)

HARTA 48. SPRÂNȘEANĂ, pl. [indic] 'sourcul' [131]

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN (ALAR)

HARTA 57. FAȚĂ, pl. [indic.] 'visage' [145]